

расійскіх рэалій. Гэта сведчыць нават не столькі пра ўзровень ведання, напрыклад, беларускай літаратуры, колькі пра адсутнасць жывога, а не навуковага асэнсавання персанажаў літаратурных твораў, таму што анамастычная метафара – гэта ўменне ўстанавіць асацыятыўную сувязь паміж рэаліяй, якая асэнсоўваецца або ацэньваецца, і онімам, тыповыя характарыстыкі якога замацаваны ў свядомасці носьбіта мовы.

Такім чынам, анамастычная метафара – гэта сацыяльна, культурна і гістарычна абумоўленая лінгвістычная з’ява, якая з’яўляецца адметным спосабам аксіялагічнага асэнсавання рэчаіснаці.

Літаратура

1. *Кассирер, Э.* Сила метафоры // Теория метафоры: сборник / Э. Кассирер. – М., 1990. – С. 33–43.
2. *Миллер, Дж.* Образы и модели, уподобления и метафоры / Дж. Миллер // Теория метафоры / Дж. Миллер. – М., 1990. – С. 236–283.
3. *Ратникова, И. Э.* Имя собственное: от культурной семантики к языковой / И. Э. Ратникова. – Минск, 2003. – 214с.
4. *Телия, В. Н.* метафора как модель смыслопроизводства и её экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте / В. Н. Телия. – М., 1988. С. 26–52.
5. *Отин, Е. С.* Материалы к коннотационному словарю русских онимов / Е. С. Отин // Номинация в ономастике: сб. науч. трудов / под общ. ред. М. Э. Рут. – Свердловск, 1991. С. 41–51.

А. Я. Леванюк

АФАРЫСТЫЧНАЕ ВЫСЛОЎЕ – СПЕЦЫФІЧНАЯ АДМЕТНАСЦЬ МАСТАЦКАГА ТВОРА

Мастацкі твор – гэта, несумненна, заўсёды цэлы свет. Творчасць пісьменніка, яго аўтарская асоба, яго героі, тэмы, ідэі і вобразы ўвасоблены ў яго мове і толькі ў ёй і праз яе могуць быць зразумелыя. Мастацкі тэкст – гэта не прамая рэпрэзентацыя рэальнага свету, а яе мастацка-вобразнае адлюстраванне, сродкамі стварэння якога сярод іншых з’яўляюцца афарызмы. На афарыстычныя шэдэўры багатыя не толькі шматлікія замежныя (як лічылася раней), але і айчыныя мастацкія творы. Пры гэтым мастацкі тэкст выступае не толькі як арыгінальная прастора для афарызмаў, ужо знаёмых чытачу, але і як майстэрня для стварэння новых афарыстычных адзінак. Менавіта ў гэтым сэнсе і гаворыцца пра афарыстычнасць мастацкага твора, афарыстычнасць мовы таго ці іншага пісьменніка. Афарызмам, дарэчы, прынята называць абагульненую, глыбокую думку пэўнага аўтара, выказаную ў крайне кароткай форме, якая адрозніваецца дакладнай выразнасцю і відавочнай нечаканасцю меркаванняў [1, с. 53]. Як правіла, класічныя афарызмы невялікія па аб’ёме і схільныя да парадоксаў выслоўі.

І не знойдзецца такога чалавека, які быў бы абьякавы да трапнага слова. І канешне ж цяжка ўявіць чытача, які не любіў бы афарызмы – гэтыя дзіўныя па сваёй лаканічнасці выслоўі, якія дораць нам мудрасць, новы

погляд на жыццё. Каго не крануць афарыстычныя выразы В. Быкава: *Звычайна жыццё ўсіх памячае – то вопраткай, то пагонамі, а то нават выразам твару; Былое вышэй за жывое, яно ўжо непадуладнае нікому; Бедаку заўжды прыемна ўведаць, што камусь яшчэ горш, чым яму;* А. Карпюка: *Няма страшнейшай мукі, чым нічога не рабіць!; Майстра рукі павінны славіць, а не язык;* І. Шамякіна: *Да таленту трэба смеласць; Абыякавасць – прыкмета ленасці розуму; Што будзе заўтра – убачым заўтра; Найдаражэйшая якасць памяці – забыўлівасць; Адзін дурань можа спытаць такое, што не адкажуць сто разумных; Прагматыкі рухаюць свет;* Ул. Караткевіча: *Якая эпоха, такія і таленты; У сваёй мове ён мог бы стаць вялікім. У чужой – толькі вышэй за сярэдняга; Хлус павінен мець добрую памяць; Гарэлка не піў, піва не любіў, таму і кар’еры не зрабіў; Хто жэніцца – у таго жыццё сабачае, затое смерць чалавечая, а хто не – у таго сабачая смерць, але затое чалавечае жыццё;* А. Мрыя: *Што пішы, а што ў галаве насі; Хто высока лятае, той нізка сядзе!; Каровы, якія дужа равуць, мала малака даюць!; Кусайся, хоць зубоў не маеш!; Хоць вялік пень, але дуплаваты!;* К. Чорнага: *Там, дзе пачынаецца абыякавасць, там недалёка гібель; Кожная дарога куды-небудзь вядзе, але ты выбірай тую, якая не вядзе ў прорву; Вялікі доктар усялякай хворасці ў чалавечай душы – час – мае вечнага свайго дапаможніка – працу;* Я. Скрыгана: *Нават глупства можа набыць славу мудрасці, калі яму не пярэчыць;* Б. Сачанкі: *Не бяда, калі ў кнізе ёсць слабыя творы. Бяда, калі няма добрых і інш.*

Кожнае слоўка ў вялікіх майстроў зіхаціць і пераліваецца як зорка. Гэтае ўражанне забяспечвае не толькі сэнсавое багацце выказаў, але і адмысловы гукапіс, і разнастайныя лексічныя, граматычныя і сінтаксічныя вобразныя сродкі. Прыгадаем найбольш цікавыя з іх.

Гук у афарызме выконвае вельмі важную ролю. Гукавое афармленне не толькі не падпарадкоўваецца семантыцы, а наадварот, яно пераважае над першасным сэнсам. Фанетыка ў мастацкім тэксце фарміруе адмысловую танальнасць, рытміка-інтанацыйны малюнак, а ў выніку і асобую выразнасць выслоўя, напр.: *Прытомлены жыццёваю дарогай, Сам у сябе заглядвай з асяярогай: А раптам раб там?* (Р. Барадулін); *Летшы спосаб завярвання чаю – калі тым чаем сяброў прывячаю* (А. Вярцінскі). У першым выпадку вымаўленне спалучэння *раб там* [рап там] аднолькава з вымаўленнем слова *раптам* [раптам], што выразна паказвае на такія экспрэсіўныя адценні, як перасцярога, няўпэўненасць. У другім прыкладзе паўторы *чаю, чаем, прывячаю*, наадварот, ствараюць сяброўскі настрой, прыязнасць, мяккасць выразу.

Шматлікія выяўленчыя магчымасці закладзены і ў ступенях параўнання прыметнікаў, ужытых у афарызмах, дзе даецца своеасаблівая градацыя прымет, якая ўзмацняецца ў вышэйшай і найвышэйшай ступенях. Вышэйшая ступень параўнання мае значэнне большай ступені якасці па-за

параўнаннем з іншымі прадметамі. Формы на *-эйшы*, якія ўжываюцца ў афарызмах з гэтымі значэннямі адрозніваюцца экспрэсіўнасцю, напрыклад: *На дрэве памяці З кожным годам – Багацейшы ўраджай* (М. Танк); *Ну і дурань, Хто думае, нібыта Лагаднейшы есць суд ад людскога* (М. Танк); *Прыдумаў бога не дурнейшы, Каб слухаў і не чаў сусед, Каб спасылацца на вышэйшы, Чым маеш сам, аўтарытэт* (М. Лужанін); *Які б ні быў ен недасяжны, Пост не затым, каб пастаяць, А рупіцца, а быць адважным, А быць чысцейшым удвая* (М. Лужанін) і інш.

Для ўзмацнення экспрэсіўнасці выказвання нярэдка ў афарыстычным выслоўі ўжыты разам некалькі граматычных выяўленчых сродкаў: *Толькі свет пакідаючы, не бярэце нічога, Нават ключ ад дзвярэй перадайце суседу* (М. Танк) – ужыты часціцы + формы загаднага ладу дзеяслова.

Да “сінтаксічных” фігур, якія сустракаюцца ў афарыстычных выслоўях, адносяцца анафара, анадыпловіс, гамеалогія, паралелізм, перыяд, эліпіс, асіндэтон, антытэза і інш., напр.: *Дай бог арла варонай не назваць, Варону жа арлом – нічога* (М. Багдановіч); *Саперніцтва з прыродай – непазбежнасць, Як непазбежнасць – розум у прыродзе* (В. Зуёнак); *Маліцца будуць, калі ты ў славе, Калі ты ў горы – з насмешкай плюнуць* (П. Панчанка) – паралелізм; *У кожнага – свой век* (М. Танк); *Сэрца маё – суверэнная дзяржава* (М. Танк) – эліпіс; *У кожным спатканні ёсць радаць і гора, Ёсць гора і радасць у кожным спатканні* (М. Танк); *жанчыны панствуюць і ў мане, А мужчыны і ў праўдзе – рабы* (У. Караткевіч); *Глыбакадумныя на фота, Пустарожня ў жыцці* (Я. Брыль); *Радасць разлучае, зводзіць гора* (Р. Барадулін); *І светла нам, калі мы свецім, І горка ад заган сваіх* (З. Дудзюк); *Не паміраюць ад кахання, А паміраюць без яго* (З. Дудзюк); *...лепшая памяць аб мёртвых – ваша любоў да жывых* (А. Вярцінскі) і інш. – антытэза.

Падобныя “малыя” шэдэўры слоўнага мастацтва прыцягваюць чытача і даследчыка таямнічай відавочнасцю і эканоміяй моўных сродкаў. Цяжка адказаць сабе ў тым, каб прывесці адзін ці другі прыклад такога мастацтва. Сакрэт іх уздзеяння, несумненна, схаваны ў нейкіх глыбінных моўных механізмах: у супрацьпастаўленні граматычных катэгорый, спецыфічных фаналагічных прыкмет, сінтаксічных канструкцый, у семантычным патэнцыяле слоў... Магчыма, якія-небудзь з гэтых моўных механізмаў яшчэ не вядомыя сучаснай філалагічнай навуцы. На нашу думку, афарыстычныя тэксты могуць вывучацца з розных пазіцый (літаратуразнаўства, тэксталогіі, семіётыкі, лінгвістыкі тэксту, лінгвакультуралогіі і інш.), але найперш яны павінны быць даследаваны метадамі лінгвастылістыкі, што звязана з такімі рысамі афарызмаў, як найшырэйшае (насуперак нават іх лаканічнасці) выкарыстанне ў іх тропай і фігур.

Літаратура

1. *Кісліцына, Г. М.* Лірычная мініяцюра як жанр беларускай літаратуры / Г. М. Кісліцына ; навук. рэд. І. Э. Багдановіч. – Мінск, 2000. – 118 с.